TARİH

10. SINIF

YAZILIYA HAZIRLIK

1. DÖNEM - 1. ORTAK YAZILI · SENARYO 3 · 2. SÜRÜM

TYMM 2026-2027

Hazırlayan: **Murat Altun**

Bu sorular Claude tarafından hazırlanmıştır.

1. Aşağıda Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte 1040-1299 yılları arasında gerçekleşen altı askerî mücadeleye ait bilgi kartları ile bir tarih şeridi verilmiştir.

Kart	Taraflar	Mücadeleye ait bilgi
A	Türkiye Selçuklu Devleti – Harezmşahlar	Erzincan yakınlarında yapıldı; Sultan I. Alaeddin Keykubad, Harezmşah Celaleddin'i yendi.
B	İmadeddin Zengi – Haçlılar	I. Haçlı Seferi sırasında kurulan ilk Haçlı kontluğuna son verildi.
C	Büyük Selçuklu Devleti – Doğu Roma (Bizans)	Sultan Alp Arslan, sağlam surlarıyla bilinen ve bugün Kars sınırları içinde bulunan kaleyi aldı.
D	Türkiye Selçuklu Devleti – Türkmenler	Baba İlyas ve Baba İshak'ın önderliğinde Adıyaman ve Maraş'ta başladı; devlet ayaklanmayı güçlükle bastırdı.
E	Kutalmışoğlu Süleyman Şah – Doğu Roma	Marmara Denizi'ne yakın önemli bir Doğu Roma şehri alınarak merkez yapıldı.
F	Türkiye Selçuklu Devleti ve Türk beyleri – Haçlılar	I. Haçlı Seferi'nden sonra gelen üç Haçlı ordusu Merzifon, Konya ve Ereğli'de yenildi.

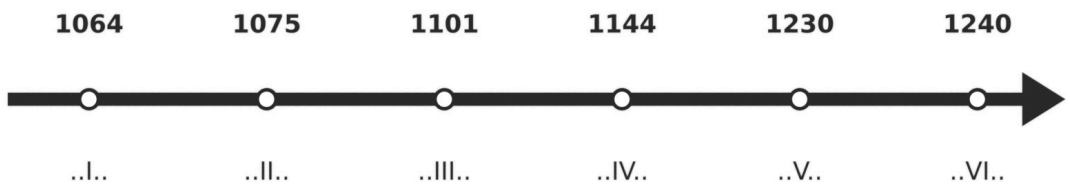

Tarih şeridi: ..I.. (1064) – ..II.. (1075) – ..III.. (1101) – ..IV.. (1144) – ..V.. (1230) – ..VI.. (1240)

1.1. Kronolojinin doğru olabilmesi için tarih şeridinde rakamla belirtilen boşluklara gelmesi gereken kartın harfini ve mücadelenin adını yazınız. (6 puan)

1.2. Kartlarda verilen mücadelelerden hangisi Anadolu'da yeni bir Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır? Bu mücadelenin Türk tarihinin seyrine etkisini yazınız. (4 puan)

2. Aşağıdaki soruları Kaynak A ve Kaynak B'ye göre cevaplayınız.

Kaynak A

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde devletle ilgili önemli konular, kurultay (toy) adı verilen mecliste görüşülürdü. Kurultaya kağan başkanlık eder; hatun, hanedan üyeleri, boy beyleri ve komutanlar katılırdı. Savaş ve barış kararları, hukuki meseleler, vergiler ve devletin iç işleri burada konuşulurdu. Boy beyleri kurultaya kendi boylarının temsilcisi olarak katılır, devlet işleri onların da görüşü alınarak karara bağlanırdı.

Kaynak B

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra kurultayın yerini divan aldı. Büyük Selçuklu Devleti'nde devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı en yüksek kurul Divan-ı A'lâ (Büyük Divan) idi. Bu divana, sultanın atadığı vezir başkanlık ederdi. Devlet işleri, Divan-ı A'lâya bağlı alt divanlarda konularına göre ayrılarak yürütülürdü: Mali işlere Divan-ı İstîfâ, iç ve dış yazışmalara Divan-ı Tuğra (İnşa), askerî işlere Divan-ı Arz, idari ve mali işlerin denetimine ise Divan-ı İşrâf bakardı. Bu divanları, sultana bağlı ve alanında yetişmiş görevliler yönetirdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Büyük Selçuklu divan teşkilatı büyük ölçüde sürdürüldü. Bununla birlikte sultanın başkentte bulunmadığı ya da hastalandığı zamanlarda ona naib-i saltanat adı verilen görevliler vekâlet etmeye başladı. İkta arazilerinin kayıtlarını tutan, menşur ve beratları hazırlayıp dağıtan pervane adlı görevli de bu dönemde önem kazandı.

(Kaynak A ve Kaynak B, MEB 10. Sınıf Tarih ders kitabındaki bilgilerden ve Türk devletlerinin merkez teşkilatına dair genel tarihî bilgilerden yararlanılarak soru için hazırlanmıştır.)

2.1. Kaynaklara göre İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki kurultay ile Büyük Selçuklu Devleti'ndeki Divan-ı A'lâyı karşılaştırarak devlet yönetiminde meydana gelen değişimi açıklayınız. (10 puan)

2.2. Kaynak B'ye göre Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki divan teşkilatını değişim ve süreklilik açısından değerlendiriniz. Bu teşkilatta meydana gelen değişimin nedenini açıklayınız. (10 puan)

3. Aşağıda Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk devletlerinin hâkimiyet anlayışına ilişkin bir değişim ve süreklilik formu verilmiştir. Formdaki bazı bilgiler numaralandırılarak boş bırakılmıştır.

Alan	İslamiyet öncesi Türk devletleri	Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu devletleri	Değişim / Süreklilik
Hükümdarlık yetkisinin kaynağı	Kağanın devleti yönetme yetkisini Gök Tanrı'dan aldığına (kut) inanılırdı.	..I..	Değişim
Hükümdarın halka karşı sorumluluğu	Kağan; halkı doyurmak, giydirmek ve adaletle yönetmekle sorumluydu.	Hükümdar; halkın karnını doyurmak, sırtını giydirmek ve onu adaletle yönetmekle sorumlu tutuldu.	Süreklilik
Devleti ifade eden kavram	İl (el)	..II..	Değişim
Hükümdar unvanları	Kağan, han, yabgu	..III..	Süreklilik ve değişim
Devlet yönetiminde uyulan kurallar	Töre	..IV..	Süreklilik ve değişim

(Form, MEB 10. Sınıf Tarih ders kitabındaki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

3.1. Formda numaralandırılarak boş bırakılan yerlere (I, II, III ve IV) gelmesi gereken bilgileri yazınız. (10 puan)

3.2. Forma göre Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra hâkimiyet anlayışında meydana gelen değişimlerin nedenlerini ve bu değişimlerin devlet yapısına etkilerini açıklayınız. (10 puan)

4. Aşağıdaki soruları Kaynak A ve Kaynak B'ye göre cevaplayınız.

Kaynak A

X-XII. yüzyıllarda Karahanlıların hâkim olduğu Türkistan'da Kaşgar, Balasagun, Semerkant ve Buhara gibi şehirler, Çin'i Ön Asya'ya bağlayan İpek Yolu üzerinde bulunuyordu. Bu şehirlerin çoğu, surlarla çevrili bir iç kale ile onun çevresindeki şehristan adı verilen iç şehirden oluşuyordu. Ticaret canlandıkça Çin'den gelen ipek ve porselen, Hindistan'dan gelen baharat, Türkistan bozkırlarından getirilen at ve hayvan ürünleri bu şehirlerin pazarlarında el değiştirmeye başladı. Çarşıların, atölyelerin ve kervan konaklama yerlerinin bulunduğu, rabad adı verilen dış mahalleler büyüdü. Tüccar ve zanaatkârların yerleşmesiyle şehirlerin nüfusu arttı; zamanla rabad şehir hayatının merkezi hâline geldi. Karahanlı hükümdarları, ticaret yolları boyunca kervanların güvenle konaklayabileceği ribatlar yaptırdı. Ticaretten elde edilen gelirlerle şehirlerde camiler, medreseler, saraylar ve köprüler inşa edildi.

(Bu metin, Türkistan'daki Karahanlı şehirlerine dair genel tarihî bilgilerden yararlanılarak soru için hazırlanmıştır.)

Kaynak B

Selçuklular Dönemi'nde sultanlar, devlet adamları ve varlıklı kişiler; dükkân, han, hamam, bağ, bahçe ve köy gibi gelir getiren mülklerini vakfederdi. Bu mülklerden elde edilen gelirlerle cami, medrese, şifahane, kervansaray, köprü ve çeşme gibi yapılar yaptırılır; bu yapıların bakım ve onarımı ile burada çalışanların ücretleri karşılanırdı. Vakfın gelirlerinin nerelere harcanacağı, vakfiye adı verilen belgelerde ayrıntılı olarak yazılırdı. Vakıf medreselerinde öğrenciler ücretsiz eğitim görür, şifahanelerde hastalar ücretsiz tedavi edilirdi. Vakıf kervansaraylarında yolcular ve tüccarlar belirli bir süre ücretsiz konaklar, yemek yer, hayvanlarının bakımı yapılırdı. Bazı vakıflar, gelirlerinin bir bölümünü yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ayırırdı.

(Bu metin, Selçuklu Dönemi vakıflarına dair genel tarihî bilgilerden yararlanılarak soru için hazırlanmıştır.)

4.1. Kaynak A'ya göre Türkistan'da ticaret ile şehirlerin gelişmesi arasındaki ilişkiyi açıklayınız. (10 puan)

4.2. Kaynak B'ye göre vakıfların Selçuklu şehirlerindeki ekonomik ve sosyal hayata etkilerini değerlendiriniz. (10 puan)

4.3. Kaynak A ve Kaynak B'ye göre Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte şehirlerin gelişmesinde hükümdarların ve vakıfların üstlendiği rolleri karşılaştırınız. (5 puan)

5. Tarih öğretmeni, öğrencilerinden "Selçuklu Şehirlerinde Gündelik Hayat" konulu bir sergi panosu hazırlamalarını istemiştir. Kerem'in pano taslağındaki bilgi kartları aşağıda verilmiştir. Bu kartlardan ikisinde hatalı bilgi bulunmaktadır.

Kart	Bilgi
1	Selçuklu şehirlerinde mahalleler; dinî, etnik ya da mesleki farklılıklara göre şekillenirdi.
2	Selçuklu ülkesinde gayrimüslimlerden alınan haraç vergisi, bu kişiler Müslüman olduktan sonra da alınmaya devam ederdi.
3	Şehirlerde genellikle farklı mahallelerde oturan Müslümanlar ve gayrimüslimler aynı çarşı ve pazarlarda alışveriş yapardı.
4	Selçuklularda tüccarlar toplumda büyük itibar görürdü; yolda saldırıya ya da beklenmedik bir zarara uğrayan tüccarların kaybı tazmin edilirdi.
5	Selçuklu ülkesinde yalnızca Selçuklu sultanları adına basılan paralar geçerliydi; başka ülkelerin paraları alışverişte kullanılamazdı.

5.1. Taslakta hatalı bilgi bulunan kartları belirleyerek bu bilgilerin doğrularını yazınız. (6 puan)

5.2. Taslaktaki doğru bilgilerden yararlanarak Selçuklu şehirlerinde ekonomik hayat ile şehrin mahalle ve çarşı düzeni arasındaki ilişkiye dair bir çıkarımda bulununuz. (4 puan)

6. Sosyal bilimler kulübü öğrencileri, okul web sitesi için "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Bir Türkmen Köyü" adlı bir dijital canlandırma hazırlamıştır. Canlandırmadaki unsurları tanıtmak için hazırlanan bilgi kartları aşağıda verilmiştir.

Kart	Canlandırmadaki unsur	Bilgi
1	Pınar ve çay	Köy, dağdan inen bir çayın ovaya ulaştığı yerde, gür bir pınarın yanında kurulmuştur. Evler, ovanın kenarındaki yamaçta toplanmıştır.
2	Bahçeler ve değirmen	Evlerin çevresindeki bahçeler, çaydan açılan arklarla sulanır. Çayın üzerindeki su değirmeninde köyün ve çevre köylerin tahılı öğütülür.
3	Tarlalar	Ovadaki tarlalarda buğday ve arpa yetiştirilir. Köyün vergi gelirleri devlet tarafından bir sipahiye ikta olarak verilmiştir. Köylüler ürünlerinin bir kısmını vergi olarak bu sipahiye öder; sipahi de bu gelirle savaşa hazır atlı askerler besler ve bölgenin güvenliğini sağlar.
4	Ağıllar ve dokuma tezgâhları	Köyün kenarındaki ağıllarda beslenen koyun ve keçiler, gündüzleri köyün yakınındaki otlaklarda otlatılır. Evlerde kadınlar bu hayvanların yününden halı, kilim ve heybe dokur.
5	Mescit ve köy meydanı	Köyün ortasında küçük bir mescit ve önünde bir meydan vardır. Bayramlarda köylüler burada toplanır; gençler güreş tutar, cirit oynar.
6	Kasaba yolu	Köyden geçen yol, yakındaki bir kasabaya ulaşır. Köylüler kasabada haftada bir kurulan pazarda buğday, yün, halı ve kilim satar; demir tarım aletleri, tuz ve kumaş alır.

(Canlandırmadaki köy kurgusaldır. Kartlar, MEB 10. Sınıf Tarih ders kitabındaki bilgilerden yararlanılarak soru için hazırlanmıştır.)

6.1. Kartlara göre köyün kuruluş yerinin ve köydeki bahçeler, değirmen ve ağılların konumunun hangi sosyoekonomik ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak belirlendiğini açıklayınız. (5 puan)

6.2. Kartlardan yararlanarak köylüler, ikta sahibi sipahi ve kasaba halkı arasındaki ekonomik ilişkiyi açıklayınız. Bu ilişkinin köyün yaşamına etkisi hakkında bir çıkarımda bulununuz. (6 puan)

6.3. Canlandırmayı izleyen bir öğrenci "Selçuklu Dönemi'nde köylerde insanlar yalnızca tarımla uğraşırdı; köylerde sosyal hayat yok denecek kadar azdı." demiştir. Bu görüşün doğruluğunu kartlardaki bilgilere dayanarak değerlendiriniz. (4 puan)

ÖĞRENME ÇIKTILARI VE BECERİLER

SORU NO	ÖĞRENME ÇIKTISI	BECERİLER
1	TAR.10.1.1. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte 1040-1299 yılları arasında meydana gelen önemli askerî mücadelelerin Türk tarihinin seyrine etkilerini karşılaştırabilme — a) Türk tarihinin seyrini değiştiren önemli askerî mücadeleleri tarih şeridi üzerinde sıralar. b) Türk tarihinin seyrini değiştiren önemli askerî mücadelelerin özelliklerini belirler.	Alan becerileri: SBAB1. Zamanı Algılama ve Kronolojik Düşünme · Kavramsal beceriler: KB2.14. Yorumlama
2	TAR.10.1.2. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerde devlet ve ordu teşkilatında meydana gelen değişim ve sürekliliği yorumlayabilme — b) değişim ve sürekliliğin etkilediği unsurları inceler. c) değişim ve sürekliliğin kurumlara etkilerini sorgular. ç) değişim ve sürekliliğin neden ve sonuçlarını açıklar.	Alan becerileri: SBAB4. Değişim ve Süreklilliği Algılama (SBAB4.2. Değişim ve Sürekliliği Neden ve Sonuçlarıyla Yorumlama), SBAB2. Kanıta Dayalı Sorgulama ve Araştırma (SBAB2.5. Kaynağı Yorumlama) · Kavramsal beceriler: KB2.8. Sorgulama
3	TAR.10.1.2. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerde devlet ve ordu teşkilatında meydana gelen değişim ve sürekliliği yorumlayabilme — a) değişim ve sürekliliği sağlayan unsurları inceler. b) değişim ve sürekliliğin etkilediği unsurları inceler. ç) değişim ve sürekliliğin neden ve sonuçlarını açıklar.	Alan becerileri: SBAB4. Değişim ve Süreklilliği Algılama, SBAB11. Tablo, Grafik, Şekil ve/veya Diyagram (SBAB11.1. Tablo, Grafik, Şekil ve/veya Diyagram Okuma ve Yorumlama) · Kavramsal beceriler: KB2.7. Karşılaştırma, KB2.8. Sorgulama
4	TAR.10.1.3. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme — c) Farklı kaynaklar üzerinden konuya ilişkin bilgi toplar. d) Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişki hakkında çıkarım yapar.	Alan becerileri: SBAB2. Kanıta Dayalı Sorgulama ve Araştırma (SBAB2.5. Kaynağı Yorumlama), SBAB4. Değişim ve Süreklilliği Algılama · Kavramsal beceriler: KB2.7. Karşılaştırma, KB2.8. Sorgulama · Değer: D20. Yardımseverlik (5.2)
5	TAR.10.1.3. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme — ç) Topladığı bilgilerin doğruluğunu değerlendirir. d) Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişki hakkında çıkarım yapar.	Alan becerileri: SBAB2. Kanıta Dayalı Sorgulama ve Araştırma · Kavramsal beceriler: KB2.8. Sorgulama, KB3.3. Eleştirel Düşünme
6	TAR.10.1.3. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme — c) Farklı kaynaklar üzerinden konuya ilişkin bilgi toplar. ç) Topladığı bilgilerin doğruluğunu değerlendirir. d) Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişki hakkında çıkarım yapar.	Alan becerileri: SBAB2. Kanıta Dayalı Sorgulama ve Araştırma · Kavramsal beceriler: KB2.8. Sorgulama, KB3.3. Eleştirel Düşünme

PUANLAMA TABLOSU						
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**TOPLAM**
10	*20*	*20*	*25*	*10*	*15*	***100***

Bu sınav, 2026-2027 eğitim öğretim yılı 1. dönem konu-soru dağılım tablosundaki 1. ortak yazılı **Senaryo 3** dağılımına göre, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 10. sınıf öğretim programı esas alınarak hazırlanmıştır. Bu kâğıt, aynı senaryonun 2. sürümüdür: öğrenme çıktıları, soru sayısı ve puanlar 1. sürümle aynı, sorular farklıdır. Hazırlayan: Murat Altun. Bu sorular Claude tarafından hazırlanmıştır. Millî Eğitim Bakanlığının resmî yayını değildir; görseller Blender ile oluşturulmuştur.

ÇÖZÜMLER

1. Doğru cevap:

1.1. **(6 puan)** Her boşluk için kart harfi ile mücadele adının birlikte doğru yazılması gerekir; her doğru boşluk 1 puandır.

- I (1064): C – Ani'nin Fethi **(1 puan)**
- II (1075): E – İznik'in Fethi **(1 puan)**
- III (1101): F – Haçlılara karşı kazanılan Merzifon, Konya ve Ereğli savaşları; bu mücadelelerin yerleşik tek bir adı olmadığından "1101 Haçlı Seferleri", "1101 Haçlı Seferi'nin durdurulması", "Merzifon Savaşı" ya da "Ereğli Savaşı" gibi 1101'de Haçlı ordularına karşı kazanılan zaferleri belirten her ad kabul edilir **(1 puan)**
- IV (1144): B – Urfa'nın Fethi (Urfa Kontluğu'na son verilmesi) **(1 puan)**
- V (1230): A – Yassıçemen (Yassıçimen) Savaşı **(1 puan)**
- VI (1240): D – Babaîler İsyanı **(1 puan)**

1.2. **(4 puan)**

- Anadolu'da yeni bir Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlanan mücadelenin İznik'in Fethi (E kartı) olarak belirtilmesi **(2 puan)**
- Etkisinin "Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuş, Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelme süreci hızlanmıştır." ya da "Türk hâkimiyeti Marmara kıyılarına, Doğu Roma'nın başkentinin yakınlarına kadar ulaşmıştır." ya da "Türklerin İstanbul'a yaklaşması üzerine Doğu Roma Batı'dan yardım istemiş, bu durum Haçlı Seferleri'ne zemin hazırlamıştır." şeklinde yazılması; bunlardan birinin yazılması yeterlidir **(2 puan)**

Kısmi puan: Mücadele adı doğru, etkisi bağlam dışı ise 2 puan; mücadele adı yazılmadan yalnızca Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğu yazılmışsa 2 puan verilir.

Örnek doğru cevap: 1.1. I: C – Ani'nin Fethi, II: E – İznik'in Fethi, III: F – Merzifon, Konya ve Ereğli savaşları, IV: B – Urfa'nın Fethi, V: A – Yassıçemen Savaşı, VI: D – Babaîler İsyanı. 1.2. Anadolu'da yeni bir Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlanan mücadele, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın İznik'i fethetmesidir. İznik'in merkez yapılmasıyla Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuş ve Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelme süreci hızlanmıştır. Türk hâkimiyetinin Marmara kıyılarına kadar ulaşması üzerine Doğu Roma Batı'dan yardım istemiş, bu durum Haçlı Seferleri'ne zemin hazırlamıştır.

Yanlış cevap: Mücadelelerin yerlerinin karıştırılması (ör. 1075'e Ani'nin Fethi, 1230'a Babaîler İsyanı yazılması); yalnızca kart harfi yazılıp mücadele adının yazılmaması ya da kart harfi ile mücadele adının birbiriyle uyuşmaması; 1.2'de Ani'nin Fethi, Urfa'nın Fethi ya da Yassıçemen Savaşı'nın gösterilmesi; İznik'in Fethi'nin Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasını sağladığının yazılması.

2. Doğru cevap:

2.1. **(10 puan)**

- I. Kurultayın kağanın başkanlığında hanedan üyeleri ve boy beylerinin katıldığı, devletin siyasi, askerî, hukuki ve mali işlerinin bir arada görüşüldüğü bir meclis olduğunun belirtilmesi **(3 puan)**
- II. Divan-ı A'lâ'nın da devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı en yüksek kurul olarak kurultayın işlevini sürdürdüğünün belirtilmesi **(2 puan)**
- III. Divan-ı A'lâya sultanın atadığı vezirin başkanlık etmeye başladığının ve devlet işlerinin konularına göre alt divanlara ayrıldığının (iş bölümü yapıldığının) belirtilmesi **(3 puan)**
- IV. Boy temsilcisi olarak söz sahibi olan beylerin yerini sultana bağlı ve alanında yetişmiş devlet görevlilerinin aldığının, böylece devlet yönetiminin kurumsallaştığının ve merkezî otoritenin güçlendiğinin belirtilmesi **(2 puan)**

Kısmi puan: Yukarıdaki ölçütlerden yalnızca birine yer verilmesi hâlinde 3, ikisine 5, üçüne 8 puan verilir.

2.2. **(10 puan)**

- I. Süreklilik: Türkiye Selçuklularında Büyük Selçuklu divan teşkilatının (Divan-ı A'lâ, vezirin başkanlığı ve alt divanlar) büyük ölçüde sürdürüldüğünün belirtilmesi **(3 puan)**
- II. Değişim: Naib-i saltanat ve pervane gibi yeni görevlerin ortaya çıktığının ya da önem kazandığının belirtilmesi **(2 puan)**
- III. Değişimin nedeni olarak sultanın sefer, hastalık gibi nedenlerle başkentte bulunmadığı zamanlarda devlet işlerinin aksamaması ihtiyacının ve ikta arazilerinin kayıt ve dağıtım işlerinin düzenli yürütülmesi ihtiyacının gösterilmesi; Moğol istilalarının yarattığı zor koşulların ve devletin değişen ihtiyaçlarının yazılması da kabul edilir **(3 puan)**
- IV. Bu değişimle devlet yönetiminin sürekliliğinin sağlanmasının ve merkezî otoritenin korunmasının amaçlandığının belirtilmesi **(2 puan)**

Kısmi puan: Yukarıdaki ölçütlerden yalnızca birine yer verilmesi hâlinde 3, ikisine 5, üçüne 8 puan verilir. Süreklilik ve değişim unsurları doğru yazılıp neden yazılmazsa en fazla 5 puan verilir.

Örnek doğru cevap: 2.1. Kurultay, kağanın başkanlığında hatun, hanedan üyeleri, boy beyleri ve komutanların katıldığı; savaş ve barış, hukuk, vergi gibi devlet işlerinin bir arada görüşüldüğü bir meclisti. Divan-ı A'lâ da devlet işlerinin karara bağlandığı en yüksek kurul olarak bu geleneği sürdürmüştür. Ancak divana sultanın atadığı vezir başkanlık etmeye başlamış, devlet işleri maliye, yazışma, askerlik ve denetim gibi konulara göre alt divanlara ayrılmıştır. Böylece boylarını temsil eden beylerin yerini sultana bağlı ve alanında yetişmiş devlet görevlileri almış, devlet yönetimi kurumsallaşmış ve merkezî otorite güçlenmiştir. 2.2. Türkiye Selçuklularında Büyük Selçuklu divan teşkilatı büyük ölçüde sürdürülmüştür; bu bir sürekliliktir. Naib-i saltanat ve pervane gibi yeni görevlerin ortaya çıkması ise bir değişimdir. Bu değişimin nedeni, sultanın başkentte bulunmadığı ya da hastalandığı zamanlarda devlet işlerinin aksamaması ve ikta kayıtlarının düzenli tutulması ihtiyacıdır. Türkiye Selçukluları bu yolla devlet yönetiminin sürekliliğini sağlamayı ve merkezî otoriteyi korumayı amaçlamıştır.

Yanlış cevap: Kurultayın yalnızca savaş zamanında toplanan bir ordu meclisi olduğunun ya da divanın hanedan üyelerinden oluştuğunun yazılması; Divan-ı A'lâya vezir yerine boy beylerinin başkanlık ettiğinin belirtilmesi; Türkiye Selçuklularında divan teşkilatının tamamen kaldırıldığının yazılması; değişim ve süreklilik unsurlarının yer değiştirilerek verilmesi.

3. Doğru cevap:

3.1. **(10 puan)**

- I: Hükümdarın yönetme yetkisini Allah'tan aldığına inanıldığının, hükümdarın "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" (zillullah fi'l-arz) sayıldığının yazılması; saltanatın Abbasi halifesince onaylandığının eklenmesi zorunlu değildir **(3 puan)**
- II: Devlet anlamında "il" kelimesinin yerini "mülk" kavramının aldığının yazılması **(2 puan)**
- III: Han ve hakan unvanlarının kullanılmaya devam ettiğinin ve bunlara sultan unvanı, Abbasi halifesinin verdiği unvan ve lakaplar ya da Türkçe adların yanında kullanılan İslami adlar (Muhammed, Davut gibi) gibi yeni unsurların eklendiğinin yazılması; eski unvanlardan birinin sürdüğü ve en az bir yeni unvan ya da ad yazılmalıdır **(3 puan)**
- IV: Töre kurallarının (örfi hukuk) uygulanmaya devam ettiğinin ve bunlara İslam dinine dayanan şer'i kuralların eklendiğinin yazılması **(2 puan)**

Kısmi puan: Yukarıdaki ölçütlerden yalnızca birine yer verilmesi hâlinde 3, ikisine 5, üçüne 8 puan verilir. I'de yalnızca halifenin onayı yazılırsa 2 puan; III'te yalnızca yeni unvanlar yazılıp eski unvanların sürdüğü belirtilmezse 2 puan; IV'te yalnızca şer'i kurallar yazılıp törenin sürdüğü belirtilmezse 1 puan verilir.

3.2. **(10 puan)**

- Neden I. İslamiyet'in kabulüyle hükümdarlığın dinî bir temele dayandırılması ve İslam dininin esaslarının devlet yönetimine girmesi **(2 puan)**
- Neden II. İslam dünyasında meşruiyet ve saygınlık kazanmak için Abbasi halifesinin onayına ve verdiği unvanlara ihtiyaç duyulması **(2 puan)**
- Neden III. Abbasi ve İran devlet geleneklerinin örnek alınması; farklı dil, din ve kültürden halkları içine alan geniş coğrafyaların yönetilmesi **(2 puan)**
- Etki IV. Hükümdarın otoritesinin dinî ve hukuki dayanakla güçlenmesi; devlet yönetiminin töre ile birlikte şer'i kurallarla düzenlenmesi **(2 puan)**
- Etki V. Türk ve İslam devlet geleneklerinin birleşmesiyle Türk-İslam devlet geleneğinin oluşması; Selçukluların halifeliğin ve İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenerek saygınlık kazanması **(2 puan)**

Kısmi puan: Her ölçüt 2 puandır. Neden ve etki ilişkilendirilmeden yalnızca "Türkler İslamiyet'i kabul etti." gibi ifadelerle yetinilirse toplamda en fazla 2 puan verilir.

Örnek doğru cevap: 3.1. I: Hükümdarın yönetme yetkisini Allah'tan aldığına inanılmış, hükümdar "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" sayılmış ve saltanatı Abbasi halifesince onaylanmıştır. II: Devlet anlamında "il" yerine "mülk" kavramı kullanılmıştır. III: Han ve hakan unvanları sürmüş, bunlara sultan unvanı ve halifenin verdiği lakaplar eklenmiş, hükümdarlar Türkçe adlarının yanında Muhammed, Davut gibi İslami adlar da kullanmıştır. IV: Töre kuralları uygulanmaya devam etmiş, bunlara şer'i kurallar eklenmiştir. 3.2. Türkler İslamiyet'i kabul edince hükümdarlığı dinî bir temele dayandırmış, İslam dininin esaslarını devlet yönetimine almıştır. İslam dünyasında meşruiyet kazanmak için Abbasi halifesinin onayına ve verdiği unvanlara ihtiyaç duymuşlardır. Farklı halkları içine alan geniş toprakları yönetirken Abbasi ve İran devlet geleneklerinden yararlanmışlardır. Bu değişimlerle hükümdarın otoritesi dinî ve hukuki dayanakla güçlenmiştir. Türk ve İslam devlet gelenekleri birleşerek Türk-İslam devlet geleneği oluşmuş, Selçuklular halifeliğin koruyuculuğunu üstlenerek İslam dünyasında saygınlık kazanmıştır.

Yanlış cevap: I'de kut anlayışının İslamiyet'in kabulünden sonra hiç değişmeden sürdüğünün yazılması; II'de "il" kavramının değişmeden kullanıldığının yazılması; III'te sultan unvanının İslamiyet öncesi Türk devletlerinde de kullanıldığının yazılması; IV'te töre kurallarının tamamen terk edildiğinin yazılması; 3.2'de değişimlerin Moğol etkisiyle ya da Doğu Roma'dan alınan uygulamalarla açıklanması.

4. Doğru cevap:

4.1. **(10 puan)**

- I. Şehirlerin İpek Yolu üzerinde bulunmasıyla farklı bölgelerin mallarının el değiştirdiği ticaret merkezleri hâline gelmesi **(2 puan)**
- II. Ticaret yolları boyunca yaptırılan ribatların kervanların güvenle konaklamasını sağlayarak ticareti canlandırması **(2 puan)**
- III. Ticaretin canlanmasıyla tüccar ve zanaatkârların şehirlere yerleşmesi ve şehirlerin nüfusunun artması **(2 puan)**
- IV. Çarşı, atölye ve konaklama yerlerinin bulunduğu rabadın büyümesiyle şehrin surların dışına doğru genişlemesi ve şehir hayatının merkezinin rabada kayması **(2 puan)**
- V. Ticaretten elde edilen gelirlerle şehirlerin cami, medrese, saray ve köprü gibi yapılarla imar edilmesi **(2 puan)**

Kısmi puan: Her ölçüt 2 puandır. Ticari gelişmeler sıralanıp şehirlerin gelişmesiyle ilişki kurulmazsa toplamda en fazla 4 puan verilir.

4.2. **(10 puan)**

- Ekonomik I. Dükkân, han ve hamam gibi gelir getiren mülklerin vakfedilmesiyle şehirlerdeki ticari ve zanaat faaliyetlerinin desteklenmesi, vakıf gelirlerinin şehir ekonomisine katkı sağlaması **(2 puan)**
- Ekonomik II. Kervansaray ve köprü gibi yapıların yapılıp bakımlarının sürdürülmesiyle ulaşımın kolaylaşması; tüccarların ücretsiz konaklamasıyla ticaretin teşvik edilmesi **(2 puan)**
- Ekonomik III. Vakıf yapılarında çalışanların ücretlerinin karşılanmasıyla insanlara iş imkânı sağlanması; bu hizmetlerin devlet hazinesine yük olmadan, düzenli ve sürekli biçimde yürütülmesi **(2 puan)**
- Sosyal IV. Medrese ve şifahanelerde ücretsiz eğitim ve sağlık hizmeti verilmesiyle halkın eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması **(2 puan)**
- Sosyal V. Yolculara, yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesiyle yardımlaşma ve dayanışmanın güçlenmesi **(2 puan)**

Kısmi puan: Her ölçüt 2 puandır. Ekonomik ve sosyal etkiler ayrımı yapılmadan doğru açıklanan her ölçüt de puan alır.

4.3. **(5 puan)**

- I. Hükümdarların ticaret yolları boyunca ribatlar yaptırarak ticaretin güvenliğini sağladığının ve ticareti desteklediğinin belirtilmesi **(2 puan)**
- II. Hükümdarların cami, medrese, saray ve köprü gibi yapılarla şehirleri imar ettiğinin belirtilmesi **(1 puan)**
- III. Vakıfların bu tür yapıları kalıcı gelirlerle yaşattığının, bakım, onarım ve çalışan giderlerini karşıladığının belirtilmesi **(1 puan)**
- IV. Vakıfların ücretsiz eğitim, sağlık, konaklama ve yardım hizmetleriyle şehir halkının sosyal ihtiyaçlarını karşıladığının belirtilmesi **(1 puan)**

Kısmi puan: Yalnızca hükümdarların ya da yalnızca vakıfların rolü yazılırsa en fazla 3 puan verilir. Vakıfların sultanlar ve devlet adamlarınca da kurulduğunu belirterek iki rolün birbirini tamamladığını açıklayan cevaplar da kabul edilir.

Örnek doğru cevap: 4.1. Kaşgar, Balasagun, Semerkant ve Buhara gibi şehirler İpek Yolu üzerinde bulundukları için Çin'den, Hindistan'dan ve bozkırlardan gelen malların el değiştirdiği ticaret merkezleri olmuştur. Hükümdarların yaptırdığı ribatlar kervanların güvenle konaklamasını sağlayarak ticareti canlandırmıştır. Ticaretin canlanmasıyla tüccar ve zanaatkârlar şehirlere yerleşmiş, nüfus artmıştır. Çarşı ve atölyelerin bulunduğu rabad büyümüş, şehirler surların dışına taşmış ve şehir hayatının merkezi rabad olmuştur. Ticaretten elde edilen gelirlerle şehirler cami, medrese, saray ve köprülerle imar edilmiştir. 4.2. Vakfedilen dükkân, han ve hamamlar şehirlerdeki ticaret ve zanaat faaliyetlerini desteklemiştir. Kervansaray ve köprülerin yapılıp bakımlarının sürdürülmesi ulaşımı kolaylaştırmış, tüccarların ücretsiz konaklaması ticareti teşvik etmiştir. Vakıf yapılarında çalışanların ücretleri karşılanmış, bu hizmetler devlet hazinesine yük olmadan sürekli hâle gelmiştir. Medrese ve şifahanelerde ücretsiz eğitim ve tedavi sağlanmış, yolculara ve yoksullara yapılan yardımlarla toplumda yardımlaşma ve dayanışma güçlenmiştir. 4.3. Hükümdarlar ticaret yollarına ribatlar yaptırarak ticaretin güvenliğini sağlamış, cami, medrese, saray ve köprülerle şehirleri imar etmiştir. Vakıflar ise bu yapıları kalıcı gelirlerle yaşatmış; eğitim, sağlık, konaklama ve yardım hizmetleriyle halkın sosyal ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hükümdarlar daha çok şehirlerin imarında ve ticaretin korunmasında, vakıflar ise yapıların sürekliliğinde ve sosyal hizmetlerde etkili olmuştur.

Yanlış cevap: Ribatların yalnızca askerî amaçla yapıldığının yazılması; şehirlerin ticaretin canlanmasıyla küçüldüğünün ya da rabadın bir saray adı olduğunun belirtilmesi; vakıfların devletin vergi toplayan bir kurumu olarak açıklanması; vakıf hizmetlerinin ücretli olduğunun yazılması.

5. Doğru cevap:

5.1. **(6 puan)**

- 2 numaralı kartın hatalı olduğunun belirtilmesi **(1 puan)**; doğrusunun "Gayrimüslimler Müslüman olduklarında haraç vergisi alınmazdı." şeklinde yazılması **(2 puan)**
- 5 numaralı kartın hatalı olduğunun belirtilmesi **(1 puan)**; doğrusunun "Selçuklu paralarının yanında İtalyan florini, Mısır ve Halep paraları, halife altınları gibi ticari ilişki kurulan ülkelerin paraları da geçerliydi." şeklinde yazılması **(2 puan)**

Kısmi puan: Hatalı kart doğru belirlenip doğrusu yazılmazsa her kart için 1 puan verilir. 5 numaralı kart için yalnızca "Yabancı ülkelerin paraları da kullanılırdı." ifadesinin yazılması 2 puan olarak kabul edilir.

5.2. **(4 puan)**

- I. Mahallelerin dinî, etnik ve mesleki farklılıklara göre şekillenmesinin, şehrin yerleşim düzeninin insanların inancına ve geçim yoluna (mesleğine) göre biçimlendiğini gösterdiğinin belirtilmesi **(2 puan)**
- II. Farklı mahallelerde oturan toplulukların aynı çarşı ve pazarları kullanmasının, çarşının şehrin bütün halkını buluşturan ortak ekonomik merkez olduğunu gösterdiğinin belirtilmesi; tüccarlara sağlanan güvencenin çarşı ve pazarları canlı tuttuğunun yazılması da kabul edilir **(2 puan)**

Kısmi puan: Ekonomik hayatın şehrin düzenini etkilediği genel olarak ifade edilip kartlardan örnek verilmezse 2 puan verilir.

Örnek doğru cevap: 5.1. 2 numaralı kart hatalıdır; gayrimüslimler Müslüman olduklarında haraç vergisi alınmazdı. 5 numaralı kart hatalıdır; Selçuklu paralarının yanında İtalyan florini, Mısır ve Halep paraları gibi ticari ilişki kurulan ülkelerin paraları da geçerliydi. 5.2. Selçuklu şehirlerinin düzeni ekonomik hayatla iç içe şekillenmiştir. Mahalleler inanca ve mesleğe göre ayrıştığı için şehrin yerleşim düzeni insanların geçim yollarını da yansıtmıştır. Farklı mahallelerde oturan Müslümanlar ve gayrimüslimler aynı çarşı ve pazarlarda alışveriş yapmış; tüccarlara sağlanan güvenceyle canlı tutulan çarşılar, şehrin bütün halkını bir araya getiren ortak ekonomik merkezler hâline gelmiştir.

Yanlış cevap: 1, 3 veya 4 numaralı kartların hatalı olarak gösterilmesi; 2 numaralı kartın doğrusunun "Haraç vergisi Müslümanlardan da alınırdı." şeklinde yazılması; 5.2'de ekonomik hayat ile mahalle ve çarşı düzeni arasında ilişki kurulmadan yalnızca kartlardaki bilgilerin tekrar edilmesi.

6. Doğru cevap:

6.1. **(5 puan)**

- I. Köyün çay ve pınar kenarında kurulmasının içme ve sulama suyu ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğunun belirtilmesi **(1 puan)**
- II. Evlerin ovanın kenarındaki yamaçta toplanmasının, verimli ova topraklarını tarlalara ayırmaya (tarım alanını daraltmamaya) yönelik olduğunun belirtilmesi **(1 puan)**
- III. Bahçelerin çaydan açılan arklarla sulanabilecek biçimde evlerin çevresinde, değirmenin ise suyun gücünden yararlanmak için çayın üzerinde kurulduğunun; böylece suyun hem sulamada hem tahılın öğütülmesinde kullanıldığının belirtilmesi **(2 puan)**
- IV. Ağılların köyün kenarında olmasının, hayvanların otlaklara kolayca çıkarılmasını sağlamaya ya da hayvanları evlerden ve bahçelerden uzak tutmaya yönelik olduğunun belirtilmesi **(1 puan)**

6.2. **(6 puan)**

- I. Köylülerin ürünlerinin bir kısmını vergi olarak ikta sahibi sipahiye verdiğinin, sipahinin de bu gelirle atlı asker besleyip bölgenin güvenliğini sağladığının belirtilmesi **(2 puan)**
- II. Köylülerin buğday, yün, halı ve kilim gibi ürünlerini kasaba pazarında sattığının, kasabadan demir tarım aletleri, tuz ve kumaş aldığının; böylece köy ile kasaba arasında birbirinin ihtiyacını karşılayan karşılıklı bir ekonomik bağ kurulduğunun açıklanması **(2 puan)**
- III. Çıkarım: Köyün tarım, hayvancılık ve dokumacılıkla üretim yapan; kasaba pazarına ve devletin ikta düzenine bağlı bir üretim birimi olduğu, bu ilişkilerin köylülerin güvenlik içinde üretim yapmasını ve yerleşik hayatın sürmesini sağladığı yönünde bir çıkarım yapılması **(2 puan)**

Kısmi puan: Köy ile kasaba arasındaki ilişki yalnızca tek yönlü olarak (yalnızca köylülerin kasabaya ürün sattığı) açıklanırsa II. ölçüt için 1 puan verilir.

6.3. **(4 puan)**

- I. Görüşün yanlış ya da eksik olduğunun belirtilmesi; tarımın (buğday ve arpa tarlaları, bahçeler) köyün temel geçim kaynağı olduğunun kabul edilmesi **(1 puan)**
- II. Köyde tarımın yanında ağıllarda koyun ve keçi beslenmesi (hayvancılık), evlerde halı, kilim ve heybe dokunması (dokumacılık) ve değirmencilik gibi faaliyetlerin de bulunduğunun belirtilmesi **(2 puan)**
- III. Mescit ve köy meydanının; bayram kutlamaları, güreş ve cirit gibi etkinliklerle köydeki dinî ve sosyal hayatın merkezi olduğunun belirtilmesi **(1 puan)**

Kısmi puan: Görüşün yanlış olduğu yazılıp kartlardan kanıt gösterilmezse 1 puan verilir.

Örnek doğru cevap: 6.1. Köy, içme ve sulama suyunu kolayca sağlayabilmek için çay ve pınar kenarında kurulmuştur. Evlerin ovanın kenarındaki yamaçta toplanması, verimli ova topraklarının tarlalara ayrılmasını sağlamıştır. Bahçeler arklarla sulanabilmesi için evlerin çevresinde, değirmen ise suyun gücünden yararlanmak için çayın üzerinde kurulmuştur. Ağıllar, hayvanların otlaklara kolayca çıkarılabilmesi için köyün kenarındadır. 6.2. Köylüler ürünlerinin bir kısmını vergi olarak ikta sahibi sipahiye verir; sipahi de bu gelirle atlı asker besleyip bölgenin güvenliğini sağlar. Köylüler kasaba pazarında buğday, yün, halı ve kilim satar; kasabadan demir tarım aletleri, tuz ve kumaş alır. Böylece köy ile kasaba birbirinin ihtiyacını karşılar. Bu ilişkiler sayesinde köy, güvenlik içinde üretim yapan ve ürettiğinin fazlasını pazarda değerlendiren bir yerleşim yeri hâline gelmiş, köydeki yerleşik hayat sürekli olmuştur. 6.3. Bu görüş yanlıştır. Tarım köyün temel geçim kaynağıdır ancak köyde koyun ve keçi beslenip otlaklarda otlatılır, kadınlar halı, kilim ve heybe dokur, çay üzerindeki değirmende tahıl öğütülür. Ayrıca mescit ve köy meydanı, bayram kutlamalarının yapıldığı, gençlerin güreş tutup cirit oynadığı yerlerdir. Dolayısıyla Selçuklu köylerinde ekonomik hayat çeşitliydi ve canlı bir sosyal hayat vardı.

Yanlış cevap: Köyün kuruluş yerinin yalnızca savunma ihtiyacıyla açıklanması; değirmenin çaydan uzak bir yere kurulduğunun ya da rüzgâr gücüyle çalıştığının yazılması; köylülerin vergiyi doğrudan sultana ödediğinin ya da ikta sahibinin köylülere karşı hiçbir yükümlülüğü olmadığının ileri sürülmesi; 6.3'te görüşün doğru kabul edilmesi ya da kartlarla ilişkisi olmayan bilgilerle değerlendirilmesi.